

Історія

УДК 930.85: 008(091) 338

Любов Дмитрівна Божко
кандидат історичних наук, доцент

МОТИВ ПОДОРОЖІ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ПОЇЗДКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розглянуто мотив подорожі та туристичної поїздки в українській літературі. Простежено еволюцію літературного жанру подорожі та вплив української літератури подорожей на формування ідеї подорожі та туристичної поїздки в українській культурі. Доведено, що подорож займає важливе місце як в українській літературі, так і в культурі та стає вирішальним фактором для розуміння менталітету і світогляду людей свого часу, а жанрове розмаїття літератури подорожей сприяло зародженню та становленню туризму як соціокультурного явища.

Ключові слова: подорож, література подорожей, туризм, культура, українська література.

Мотив подорожі – один з найпоширеніших і найдавніших в світовій літературі. В давнину це перш за все один з небагатьох способів розширити свої знання про навколишній світ. Знайомство з новими землями, народами і звичаями в епоху великих географічних відкриттів через мандрівну літературу багато в чому сприяло формуванню нового типу культури, в якому переважав інтерес до реального світу і людської індивідуальності. Туризм, який став соціально-культурним феноменом ХХ століття, також знайшов своє відображення в літературі та сприяв розвитку специфічного літературного жанру – літератури подорожей (travel writing). Тож в різні історичні періоди література подорожей була відображенням свого часу і активно впливала на формування культурних уподобань читаючої публіки.

Не є винятком і Україна. Українські письменники та поети упродовж всієї історії розвитку української літератури зверталися до мотиву подорожі в своїй творчості. Незважаючи на те, що "подорож" – одна з найдавніших жанрів літератури, вона, однак, залишається маловивченою. У теорії літератури подорож досліджували Ю. Барабаш, З. Бауман, Х. Л. Борхес, І. Заярна, Ю. Степанов, Д. Фокіма; різноманітні аспекти мандрування (шляху) як культурологічної проблеми освітлювали Е. Блох, Л. Гумільов, Ю. Лотман, Б. Успенський; подорож як жанр літератури досліджували Т. Гуляєва, В. Гуминський, Д. Максимов та ін. З українських дослідників літератури подорожей присвятили свої дослідження Я. Цимбал, Ю.Г. Полежаєв [17]. Але, попри велику кількість наявних у критичному та літературознавчому дискурсі праць, питання, пов'язані із вивченням української літератури подорожей та її впливом на культурний розвиток українського суспільства, в тому числі туризм, залишаються вивченими недостатньо.

Мета – простежити історію розвитку української літератури подорожей та проаналізувати вплив такої літератури на розвиток культури та туризму.

Першою пам'яткою української мандрівної прози вважають "Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена" (XII століття) – середньовічну оповідь про паломництво до Єрусалима, яка належить до найвидатніших пам'яток доби Київської Русі. Саме паломницька література, широко представлена жанрами житія, ходіння, агіографії, що мали багато схожого з мандрівними нотатками, набула поширення в середньовіччя [20]. "Простота, точність, багатство історичних та легендарних відомостей зробили цю першу розповідь руського паломника досить улюбленим читанням давньої Русі" [19]. Високу оцінку "Хоженью" дав І. Франко, назвавши його книжкою, що стала "цікавою лектурою для простих людей, а для дослідника являється не лише важливим джерелом для топографії тодішньої Палестини та суміжних з нею країн, але також одним із найкраще написаних творів староруської літератури задля своєї простоти, ясності стилю і точності в малюванні речей, як і задля свого щирого тону та патріотичного руського почуття" [25]. Ігумен Данило на початку XII століття заклав основи жанру ходіння у його давньому руському варіанті, які протягом тривалого часу вважалися майже за канонічні.

Прикладом першої письмової подорожі по Україні можна вважати "Подорож Патріарха Макарія" Павла Халебського [5]. Подорожуючи, автор вів щоденник, який містить цінний матеріал про тогочасне політичне становище України, культуру, традиції, побут українського народу, відомості про топографію та природні умови країни. Мандрівник залишив багато характерних, навіть глибоко концептуальних оцінок баченого в Україні. Особливу увагу він приділив релігійному життю та рівню освіченості населення, зокрема козацтва. Написані арабською записки перекладені англійською ("The travels of Masagius", Лондон, 1836), російською ("Путешествие антиох. патриарха Макария", Москва, 1896-99) і

румунською мовами, що сприяло знайомству західного читача з Україною і інтеграцією останньої в європейський культурний простір [16].

Як світоглядний, філософський і культурний концепт мандрівництво постало в епоху бароко, філософською ознакою якої була ідея динамізму простору та всесвіту. У цей час у східнослов'янських країнах поширюється тип мандрівної освіченої людини (у Західній Європі – це ваганти, менестрелі). Найяскравіше цей тип соціальної поведінки в українській культурі репрезентує Григорій Сковорода [4]. А найпоширенішою метафорою літератури бароко є змалювання шляху людини як мандрів, духовного шляху від гріховної свідомості до праведної [11, 23].

В епоху Просвітництва з'являється таке нове соціальне явище, як туризм, метою якого було задоволення своїх потреб у раціональному відпочинку, розвагах, виконанні релігійних призначень, лікуванні та рекреації. Ці культурні зміни не обминули й Російську імперію, в складі якої тоді знаходилася й Україна. Подорожі російських дворян по Європі набрали в катериненський час масового характеру. Це свідчило не тільки про свободу пересування та інтереси росіян до життя європейців, а й привело до розквіту жанру подорожніх записок, щоденників як форми відображення реального світу.

Одним із перших українських авторів подорожніх записок епохи Просвітництва був Василь Григорович-Барський [9]. Сучасники, що близько знали письменника, високо цінували його історико-літературну працю. Н. Г. Чернишевський, даючи оцінку подорожнім запискам Григоровича-Барського, писав, що протягом століття вони "користувалися нероздільною повагою допитливих і побожних читачів" [6].

Романтизм із його прагненням до описування індивідуальних вражень збагатив літературу подорожей, спродукувавши жанр ліричного дорожнього нарису. У цьому сенсі не можна не згадати Т. Г. Шевченка з його "Прогулками с удовольствием и не без морали" [22]. У подорожніх записках художника Дармограя, в особі якого легко впізнати автора, Шевченко розповідає життєві історії героїв і водночас у численних публіцистичних та ліричних відступах розкриває свої суспільні погляди, педагогічні ідеї, знайомить читача із власними літературними та мистецькими уподобаннями.

Серед численних "подорожей з Полтави до Гадяча", якими багата наша література XIX ст., вирізняються "Листи з чужини" Ярослава Окуневського. Адмірал флоту Австро-Угорщини побував у країнах Європи, Азії та Африки й зумів захоплююче про це написати. Його спогади й нині визивають інтерес у читача. Вони наповнені численними деталями, порівняннями, дають уявлення про культуру, історію, економіку екзотичних і ближчих країн.

Реалізація традицій подорожі в тематичній структурі, жанрово-стильових рисах, типах образу мандрівника, відбувається поряд з переосмисленням ідеї подорожі як засобу само- і світопізнання і зміни типових його властивостей. Стійкість епічних складових, орієнтація на жанри нарису, хроніки, вироблення засобів поетичної оповіді, використання рольових суб'єктних форм у творах П. Грабовського ("Из путевых заметок") [8], П. Карманського ("Земляк у Венеції") [14], І. Франка ("По селу", "Мандрівничка хронічка") [24] уможлиблює розкриття ідейних, емоційних особливостей національного ладу буття. Поети також вдало використовують традиційні мотиви подорожі, зокрема мотиви "прощання", туги, примусової подорожі для відтворення історично-національних обставин.

Наслідуючи особливості подорожі, розвинуті в період романтизму, засвоївши набутки активної прозаїзації лірики, що позначилася на структурі жанру середини XIX століття, наприкінці доби з'являються твори, які відрізняються багатьма ознаками від попередніх варіантів. Це, зокрема, цикли подорожей М. Вороного ("Мандрівні елегії") [7], Лесі Українки ("Кримські спогади", "Із подорожньої книжки") [23].

З кінця XIX – початку XX століття тема подорожі стає однією з провідних як в західноєвропейській, так і в українській літературі. З появою модернізму кардинально змінюється її художня концепція. Оскільки одним із визначальних постулатів художньої системи модернізму було перенесення подій із плану зовнішнього в план внутрішній, то, відповідно, подорож теж стала належати до внутрішнього простору.

Передумовою розробки топосу подорожі безпосередньо в художній прозі XX ст. виступає "мандрівна" публіцистика та численні оригінальні художні реінтерпретації "вічних" образів, сюжетів, мотивів – за словами Б. Тихолоза "універсалий західної культури" попередніх періодів.

Мотив подорожі в українській художній прозі початку XX ст. репрезентовано художньою спадщиною М. Коцюбинського: "Сон" (1911), "Хвала життю", "На острові" (1912); Н. Кибальчич: "Флорентійської ночі", "В старих палатах" (1911); Х. Алчевської: "Одірвана гілка" (1908); Лесі Українки: "А все-таки прийди!" (1906). Картини екзотичної італійської дійсності створюють тло для розгортання подій в оповіданнях "Малий Ніно" (1914) Н. Кибальчич і "Int'a picciola mari (В маленькій пристані)" (1911) Гордії Юрич (псевдонім Н. Трикулевської-Дубровської).

Своєрідно інтерпретовані реалії італійської дійсності в психологічній новелі М. Коцюбинського "Сон" [15]. Мальовничі образи італійської природи, відтворені М. Коцюбинським у новелі, стали мистецькою варіацією вражень автора від знайомства з островом Капрі – "земним раєм", як він потім напише у 1909 р.

Проте змальований письменником образ Італії, зокрема острова Капрі, був би неповним без нудьгуючих від бездіяльності туристів. Важливу роль у змалюванні багатонаціонального колориту Капрійської дійсності відіграли, зокрема, застосовані автором на позначення тієї чи іншої народності ме-

тафори на кшталт: "грубі німецькі гуси з пивом", "англійський костюм з худими ногами в панчохах" та "жахливі руські очі загнаного вовка". У центрі кожної такої фігури лежить одна з найбільш типових рис народу, що, на думку автора, вирізняє його з-поміж інших. Отже, оціночні характеристики туристів М. Коцюбинського, що контрастують з ідилічними образами автохтону, творять строкату палітру збірних метаобразів народів світу.

Саме туристів, як невід'ємну складову капрійської дійсності, оригінально схарактеризувала європейське жіноцтво в оповіданні "Відірвана гілка" Х. Алчевська: "...англічанки, в коротких сукнях з альпенштоками в руці, сухорляві й спокійні, і синьоокі німочки з білим, мов льон, волоссям, і ні з ким не розмовляючі дебелі росіянки з Петербурга або й Москви" [1].

Етнотипи, схоплені у лаконічних, проте експресивно насичених характеристиках представників того чи іншого народу в новелах "На острові", "Сон" та оповіданні "Відірвана гілка", вражають своєю виразністю, влучністю і працюють на увиразнення створюваного в образах туристів національно-конкретного стереотипу європейських народів. Невипадково для створення збірних образів різних етнічних культур письменники обрали саме топос подорожі як модель пізнання нових світів.

Отже, відкриваючи нові світи, збагачуючи тематичного-образний тезаурус української прози, письменники-мандрівники прилучали їх до єдиного культурного поля.

У 1920-х роках в історії української літератури для подорожі починається нова доба. Подорож у її варіантах (нарис, репортаж) взяли на озброєння і футуристи, і конструктивісти. Перші розцінили його як найвдалішу "форму конструктивно-художньої роботи" [12], другі – як найкращий зразок функціональної й утилітарної літератури.

Яскравим прикладом подорожі-документа є книжка "Герой нашого часу. Репортаж про Закавказзя 1929 року" [18]. Інший представник цього напрямку – Майк Йогансен [13]. Коріння подорожей Майка Йогансена слід шукати не тільки в активізації жанру нарису з середини 20-х років, а насамперед у традиції літературної (зокрема сентиментальної) подорожі, яку представляють Лоренс Стерн і Ксав'є де Местр [27]. Подорож легко надавалася для експериментування з формою, сюжетом, композицією, стилем тощо. Відтак вона стала одним із найпоширеніших прозових жанрів у літературі авангарду [26].

Учаси Радянського Союзу розвій жанру подорожі припадає на 1970–80-і роки. На цей час припадають неперевершені романи Сергія Довлатова, що своєю топографією окреслюють маршрути емігрантів із Союзу: Росія – Європа – США та відома "Планеті Ді-Пі" Уласа Самчука.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття (епоху постмодернізму) можна схарактеризувати як добу, коли все більша кількість людей стає все менш прив'язаною до національного, регіонального, історичного чи етнічного простору-місця-грунту. Емблемою постмодернізму стає туризм. Американський культуролог Шарплі говорить про те, що ХХ-ХХІ ст. хворіє на все "масове, в тому числі й туризм, виникнення й розповсюдження якого спричинене розвитком швидкого ефективного та економічного транспорту, зростаючим рівнем доходів населення й наявністю соціально обумовленої все меншої кількості вільного часу" [27, 58]. Переорієнтація естетичних смаків, переоцінка самих естетичних цінностей призводить до зміни загального уявлення про культуру, її ролі й функції, призначення. Жанр мандрівної прози і в українській літературі стає чимдалі популярнішим. Книжки, у яких автор ставить за мету розповісти читачеві, де був і що бачив, потрапляють на горішні сходинки топів продажів, а презентації збирають масу шанувальників.

У сучасній Україні репрезентовано велику кількість праць, присвячених образу героя-мандрівника і основним мотивам його подорожі. Мандрування стає лейтмотивом багатьох творів Ю. Андруховича і реалізується через ацентричність та фрагментованість простору, відсутність мети подорожі, рухливість загальноєвропейських кордонів. У романах письменника актуалізуються образ мандрівника й провідні мотиви – самотності, жертвовності, відчуженості героя, пошуку сенсу буття й способів самоідентифікації в постапокаліптичному світі. Добре відома збірка есеїстики Ю. Андруховича "Центрально-східна ревізія" [2] може слугувати гарним прикладом спроби поглянути на усталеність об'єктивності поглядів на Україну з іншого боку. Ще один відомий сучасний український письменник Сергій Жадан доволі часто звертається до теми подорожі. Так хайвей як уособлення свободи в його збірці "Біг Мак" [10] стає центральним образом книги. Ще в Жадана є "Атлас автомобільних доріг України", яким він регенерує жанр нотаток у сучасній українській літературі.

У 2000-х Ірена Роздобудько, Світлана Пиркало, Людмила Таран та Ірена Карпа мандрівні сюжети починають власними рефлексіями, приправляючи то гіперсексуальністю, то екзотичними, то заробітчанськими мотивами.

Варта уваги й збірка Миколи Рябчука "Сад Меттерніха" [21]. Це, за словами критики, "мандри з обов'язковим поверненням", пунктирні рефлектування з приводу амбіцій України на Європені. Це також подорожна есеїстика, у якій описано переміщення не тільки простором, а й, що важливо, часом. Описи місць, подій і людей доповнюються суб'єктивними асоціаціями, спогадами, роздумами.

З-поміж інших творів даного жанру слід назвати Артема Чапая [3]. Сплетіння сучасного стилю з одвічними традиціями народної творчості надає книзі Артема Чапая особливого забарвлення, незрівнянної тональності і незабутнього присмаку.

Отже, огляд історії української літератури подорожей показав, що подорож займає важливе місце як в українській літературі, так і в культурі. Література подорожей в усьому своєму жанровому розмаїтті сприяла зародженню та становленню туризму як соціокультурного явища. Сьогоднішня літе-

ратура подорожей відображає реалії часу і змінюється як за формою, так і за змістом. Поза межами даного дослідження залишилися українська література мандрів у нових медіа та путівна література, що потребує окремих розвідок.

Література

1. Алчевська Х.О. Твори / Христя Алчевська. – К.: Дніпро, 1990. – 558 с.
2. Андрухович Ю. Центральна-східна ревізія / Андрухович Ю. // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Л., 2002. – С. 19-44.
3. Артем Чапай. Подорож із Мамайотою у пошуках України / Артем Чапай. – К.: Нора-друк, 2011.
4. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Багалій Д. – 2-е вид. – К.: Вид-во "Орій" при УКСП "Кобза", 1992. – 472 с.
5. Булос Ібн Аз-Заїм (Павло Халебський). Подорож патріарха Макарія / Булос Ібн Аз-Заїм (Павло Халебський) // Дзвін. – 1990. – № 9. – С. 119.
6. Василь Григорьевич Григорович-Барський (Беляев) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Григорович-Барский,_Василий_Григорьевич.
7. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / М.К. Вороний. – К.: Наукова думка, 1996. – 704 с.
8. Грабовський П. Твори : у 2 т. / П. Грабовський. – К.: Дніпро, 1964. – Т. 1. – 535 с.
9. Григорович-Барський Василь. Мандри по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік / Пер. Петро Білуос. – К.: Основи, 2000. – 768 с.
10. Жадан С. Біг Мак (збірка оповідань) / Жадан С. – К.: Критика, 2003.
11. Заярна І. "Духовне мандрівництво" в російській поезії постмодернізму як модифікація однієї з універсальних культур бароко / І. Заярна // Слово і час. – 2002. – № 6. – С. 22–26.
12. Зміст // Нова генерація. – 1927. – № 1.
13. Йогансен М. Три подорожі / Майк Йогансен. – Х.-К.: ЛіМ, 1932. – 189 с.
14. Карманський П. Al fresco. Віршована поезія / Карманський П. – Львів; К., 1895.
15. Коцюбинський М.М. Твори в 3 т. / Михайло Коцюбинський. – К.: Дніпро, 1979. – Т.3. – 317 с.
16. Павло А'леппський. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Павло_Алеппський. – Назва з екрана.
17. Полежаєв Ю.Г. До витоків тревел-журналістики в Україні: література мандрів // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2012. – № 4 (12) – С. 109-113.
18. Полторацький О., Сотник Дан. Герой нашого часу. Репортаж про Закавказзя 1929 року / Олексій Полторацький, Дан Сотник. – ДВУ, 1930. – 171 с.
19. Пыпин А. Паломничество и путешествия в старой письменности // Вестник Европы. – 1896. – № 8. – С.32-84.
20. Рузский Н. Сведения о рукописях, содержащих в себе Хождение в святую землю русского игумена Даниила в начале XII в. // ЧОИДР. – 1891. – Кн.3. – С.1-172.
21. Рябчук М. Сад Меттерніха. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2008.
22. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 4: Повісті. – С. 208-326.
23. Українка Л. Твори: В 2 т. – К., 1986. – Т. 2.
24. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 3. – 448 с.
25. Франко І. Історія української літератури // Збір. тв.: У 50 т. – Т.40. – К., 1983.
26. Шкурупій Гео. Монгольські оповідання // Шкурупій Гео. Двері в день: Вибране. – К.: Радянський письменник, 1968. – С. 205-286.
27. Sharpley R. Tourism, Tourists and Society // Journal of Sustainable Tourism. – Chichester: John Willey & Sons, 1994. – P. 49-82

References

1. Alchevska Kh.O.Tvory / Khrystia Alchevska. – K.: Dnipro, 1990. – 558 s.
2. Andrukhovych Yu. Tsentralno-skhidna reviziia / Andrukhovych Yu. // Pryvatna kolektsiia: Vybrana ukrainska proza ta eseistka kintsia XX stolittia. – L., 2002. – S. 19-44.
3. Artem Chapai. Podorozh iz Mamaiotoiu u poshukakh Ukrainy / Artem Chapai. – K.: Nora-druk, 2011.
4. Bahalii D. Ukrainskiy mandrovanyi filosof Hryhorii Skovoroda /Bahalii D. – 2-e vyd. – K.: Vyd-vo "Orii" pry UKSP "Kobza", 1992. – 472 s.
5. Bulos Ibn Az-Zaim (Pavlo Khalebskyi). Podorozh patriarkha Makariia / Bulos Ibn Az-Zaim (Pavlo Khalebskyi) // Dzvin. – 1990. – № 9. – S.119.
6. Vasylyi Hryhorevych Hryhorovych-Barskyi (Beliaev) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://ru.wikipedia.org/wiki/Hryhorovych-Barskyi,_Vasylyi_Hryhorevych.
7. Voronyi M. K. Poezii. Pereklady. Krytyka. Publitsystyka / M.K. Voronyi. – K.: Naukova dumka, 1996. – 704 s.
8. Hrabovskyi P. Tvory : u 2 t. / P. Hrabovskyi. – K.: Dnipro, 1964. – Т. 1. – 535 s.
9. Hryhorovych-Barskyi Vasyl. Mandry po sviatykh mistsiakh Skhodu z 1723 po 1747 rik / Per. Petro Bilous. – K.: Osnovy, 2000. – 768 s.
10. Zhadan S. Big Mak (zbirka opovidan) / Zhadan S. – K.: Krytyka, 2003.
11. Zaiarna I. "Dukhovne mandrivnytstvo" v rosiiskii poezii postmodernizmu yak modyfikatsiia odniiei z universalii kultury baroko / I. Zaiarna // Slovo i chas. – 2002. – № 6. – S. 22–26.
12. Zmist // Nova heneratsiia. – 1927. – № 1.
13. Yohansen M. Try podorozhi / Maik Yohansen. – Kh.-K.: LiM, 1932. – 189 s.

14. Karmanskyi P. Al fresco. Virshovana poeziia /Karmanskyi P. – Lviv; K., 1895.
15. Kotsyubynskyi M.M. Tvory v 3 t. / Mykhailo Kotsyubynskyi. – K.: Dnipro, 1979. – Т.3. – 317 s.
16. Pavlo Aléppskyi. Material z Vikipedii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://uk.wikipedia.org/wiki/Pavlo_Aleppskyi. – Nazva z ekrana.
17. Poliezhaiev Yu.H. Do vytkiv trevel-zhurnalistyky v Ukraini: literatura mandriv // Derzhava ta rehiony. Serii: Sotsialni komunikatsii. – 2012. – № 4 (12) – S. 109-113.
18. Poltoratskiy O., Sotnik Dan. Geroy nashogo chasu. Reportazh pro Zakavkazzya 1929 roku / Oleksiy Poltoratskiy, Dan Sotnik. – DVU, 1930. – 171 s.
19. Pypin A. Palomnichestvo i puteshestviya v staroy pismennosti // Vestnik Yevropy. – 1896. – № 8. – S.32-84.
20. Ruzskiy N. Svedeniya o rukopisyakh, soderzhashchikh v sebe Khozhdeniye v svyatyuyu zemlyu russkogo igumena Daniila v nachale XII v. // ChOIDR. – 1891. – Kn.Z. – S.1-172.
21. Riabchuk M. Sad Metternikha. – Lviv: VNTL-Klasyka, 2008.
22. Taras Shevchenko. Zibrannia tvoriv: U 6 t. – K., 2003. – Т. 4: Povisti. – S. 208-326.
23. Ukrainka L. Tvory: V 2 t. – K., 1986. – Т. 2.
24. Franko I. Zibrannia tvoriv : u 50 t. / I. Franko. – K. : Naukova dumka, 1976. – Т. 3. – 448 s.
25. Franko I. Istoriiia ukrainskoi literatury // Zibr. tv.: U 50 t. – Т.40. – K., 1983.
26. Shkurupii Heo. Monholski opovidannia // Shkurupii Heo. Dveri v den: Vybrane. – K.: Radianskyi pismennyk, 1968. – S. 205-286.
27. Sharpley R. Tourism, Tourists and Society // Journal of Sustainable Tourism. – Chichester: John Willey & Sons, 1994. – P. 49-82.

Божко Л. Д. Мотив путешествия и туристической поездки в украинской литературе

Рассмотрены мотивы путешествия и туристической поездки в украинской литературе. Прослежена эволюция литературного жанра путешествия и влияние украинской литературы путешествий на формирование идеи путешествия и туристической поездки в украинской культуре. Доказано, что путешествие занимает важное место как в украинской литературе, так и в культуре и становится решающим фактором для понимания менталитета и мировоззрения людей своего времени, а жанровое разнообразие литературы путешествий способствовало зарождению и становлению туризма как социокультурного явления.

Ключевые слова: путешествие, литература путешествий, туризм, культура, украинская литература

Bozhko L. Motive of travelling and tourism trips in ukrainian literature

The article considers the motive of traveling and tourism trips in Ukrainian literature. Traced the evolution of the literary genre of travel and influence of Ukrainian literature about travelling to forming the idea of travel and tourism trips in Ukrainian culture.

It is noted that actually pilgrimage literature, widely represented with genres of lives, walking, hagiography, which had many similarities with the itinerant notes become widespread in medieval and the first sight of itinerant Ukrainian prose is "The Life and walking of Danilo, hegumen of the Russian Land" (XII century). In the example of "Travels of the Patriarch Macarius" Pavel Khalebskiy shown the value of written traveling in Ukraine for exploring Ukraine by western reader and integrate Ukraine in European cultural space. Characterized one of the first Ukrainian authors of travel notes in the age of Enlightenment, which spawned such new social phenomenon as tourism, Vasily Grigorovich-Barsky. Among Ukrainian writers of the romantic period, when the genre has reached especial development, noted Taras Shevchenko, M. Grabowski, P. Karmansky, I. Franko, M. Voronoy.

The author believes that implementation traditions of traveling in thematic structure, genre and stylistic features, types of travelers image, going along with rethinking the idea of travel as a way of self-knowledge, perception of the world and change its default properties. Resistance of epic elements, focus on genres of essays, chronicles, development of poetic narrative manners, the use of role-subjective forms in the works of these authors enabling disclosure ideological and emotional features of the national system of life.

Separate attention is drawn to poets who also successfully used traditional motifs of trip, including such motives as "farewell", anguish, forced travel, to reconstruct historically and national circumstances.

Traced that from the late XIX – till early XX century, the travel theme is a leading both in western and in ukrainian literature, and with the appearance of modernism is changing its artistic concept. Since one of the main postulates of artistic modernism system was to move the event from outside plan to the inside plan, then, accordingly, travel also began to belong to the internal space.

Precondition in development of travel topos directly in the prose of the twentieth century performing "wandering" publicism and numerous original artistic reinterpretation of "eternal" images, themes, motifs.

In Ukrainian art prose of early twentieth century the motive of traveling is represented by artistic heritage of M. Kotsyubynsky, N. Kibalchich, H. Alchevska, Lesya Ukrainian.

Particular attention is paid to the psychological novella of M. Kotsyubynsky "Dream", where evaluating characteristics of tourists, which are in contrast with idyllic autochthon images, creating colorful palette of collective images of world nations, and also the narrative of H. Alchevska "Rooted Branch" in what actually tourists, as an integral part of kapriy reality, originally determined by the example of European womankind.

Analysis of artistic works by these authors leads to the conclusion that it is no accidental that for creating collective image of different ethnic cultures writers have chosen travel topos as a model of cognition new worlds. Discovering new worlds, enriching theme-shaped thesaurus of Ukrainian prose writers, travelers get attracted them to a unified cultural field.

In the 1920s in the history of ukrainian literature a new day begins for travelling. Travelling in its variants (essay, report) have adopted by futurists and constructivists (Mike Johansen, O. Poltoratskiy, Sotnic Dan, Shkurupiy Geo). Travelling has easily provided for experimentation with form, story, composition, style and more. Therefore, it has become one of the most popular prose genres in avant-garde literature.

Noted that at the end of XX – beginning of XXI century, when the emblem of era becomes tourism, in modern Ukraine was represented a large number of works, devoted to the image of the hero-traveler and the main motives of his journey. Examples can be works of Y. Andruhovych, S. Zhadan, I. Rozdobudko, S. Pyrkalo, M. Ryabchuk, A. Chapaya.

Thus, history review of Ukrainian trip literature showed that travel plays an important role both in Ukrainian literature and in culture, and is a crucial factor for understanding the mentality and outlook of people of the time when it was created. Travel literature in all its genre diversity promoted genesis and formation of tourism as a social and cultural phenomenon.

Key words: travel, travel writing, tourism, culture, Ukrainian literature

УДК 008 (394: 2-18)

Тетяна Іллівна Гаєвська
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник

ГЕНЕЗА ТА СТАНОВЛЕННЯ ФЕНОМЕНА МОРАЛІ

У статті аналізується мораль як універсальний феномен історичного розвитку суспільного та індивідуального способу життєдіяльності. Доведено, що мораль є одним з основних типів соціальної регуляції, своєрідним способом організації реального процесу людської життєдіяльності. Об'єктивні потреби суспільства, фіксуючись в звичаях, приймають форму оцінок, загальних правил і практичних приписів у вигляді моралі.

Ключові слова: мораль, звичай, моральність, етика.

Протягом всієї історії людства існували умови соціальної стабільності, які були показником наявності духовних основ життєдіяльності. Такою умовою і показником є мораль. Зростання аморалізму є закономірною тенденцією будь-якої нежиттєздатної соціальної системи, а моральна деградація особистості рівнозначна людському самознищенню. Активізація ролі моралі у системі основних принципів організації життєдіяльності завжди призводила до зняття або зниження гостроти суперечностей у суспільному та особистому житті людства.

Розробка обраної теми потребувала звернення до різних груп джерел і наукових праць. У науковій літературі можна знайти достатню кількість напрацювань, присвячених різним аспектам вивчення моралі. Серед них у більшості праці філософів, соціологів, фольклористів, істориків, етнографів, культурологів та інших представників соціально-гуманітарного знання. Всі вони розглядають різні аспекти такого багатозначного феномена, як мораль, яке, в свою чергу, включене у більш широке поняття "моральна культура".

Метою статті є дослідження народної моралі як універсального феномена історичного розвитку суспільного та індивідуального способу життєдіяльності людини на основі виділення специфічних характеристик та аналізу конкретно-історичних її форм, що може стати основою подальшого розвитку культури. Задля цього треба проаналізувати конкретно-історичні форми існування моралі. В основі нашого дослідження – аналіз філософської, культурологічної та етнографічної літератури.

Певні аспекти і прояви моралі завжди досліджувались у класичній філософії. Народна мораль стала одним із важливих об'єктів вивчення багатьох напрямів і теорій некласичної філософії, серед яких: філософія життя, феноменологія, аксіологія, філософська антропологія, філософська герменевтика, філософія культури, персоналізм та ін. В конкретних гуманітарних науках аналізуються певні процеси як колективної, так і індивідуальної моралі.

Філософський спадок Платона, Аристотеля, Епікура, Сенеки, Августина Блаженного, Монтеня, Паскаля і багатьох інших мислителів залишається й сьогодні актуальним саме в своїй етичній частині. Теоретична спадщина І. Канта склала важливу спрямовуючу вісь подальшого аналізу специфіки моралі перш за все тому, що в його працях вперше були виділені загальні характеристики моралі, розглянута її відмінність від звичаю, права, релігії. Значну роль у поглибленні етичної проблематики відіграє логіка і науково-понятійний апарат низки праць Г. Гегеля. Насамперед це стосується аргументації, пов'язаної з необхідністю понятійного розведення термінів "мораль" і "моральність". В різних працях Гегеля, залежно від дослідницьких завдань, їх понятійний зміст і характер взаємозалежності не завжди є тотожними. Суттєвим для класичної традиції стало все понятійне багатство змісту як "моралі", так і "моральності", відпрацьоване Гегелем у процесі діалектичного розгляду людського духу, історії, права.

Надзвичайно багата філософсько-етична спадщина російських і українських філософів другої половини XIX – першої чверті XX ст., що працювали на зарубіжжі. Вона заклала основи оригінального і системного підходу до поняття моралі. Так, розгляд моралі як складного, цілісного утворення розглядається у працях В. Соловйова, М. Бердяєва, Л. Карсавіна. Основоположні поняття моралі розробляються у творах С. Булгакова, Є. Трубецького, С. Трубецького, С. Франка, П. Флоренського, М. Лосського, І. Ільїна та дають змогу утримувати, зберігати та розвивати глобальні ідеї класичної філо-